

minőségeinek különbségeitől. Attól például, hogy a *Maga az iparos* című ciklus nemcsak műfaji szempontból különül el a gyűjtemény más írásaitól, hanem az itt sorjázó karcolatok többségének megszerkesztetlensége, poénjainak gyakori felszínessége, gondolatainak szűkössége folytán is (*Szoc. Reál Budapest, Az első novellám, Miért nincsenek íróbarátaim?, A népszerűség ügyében, Író, hazudj!*). E szervesen össze-
dobott anekdotákból, csapongó asszociációkból kikerekedő, eredendően publicisztikus karakterű írások újraközlése — legalábbis ebben a kötetben — távolról sem ébreszti a koncepciózus szerkesztés élményét. Elsősorban *eszmei* aspektusból vitatható a *Hitler Magyarországon* című hosszabb szatíra, de ezáltal merész poénjai is — számunkra — inkább modorosak, mint szellemesek. S a kompozícióteremtés általában véve sem tartozik e szatírák konstans erényei közé: a bőséggel áradó ötletek csábításainak való engedelmesség miatt gyakori a széteső, önállósuló fragmentumokra hulló szerkezet, a szeszélyesen kanyargó cselekmény. Úgy tűnik tehát, hogy a könnyebb, felszínesebb megoldások iránti fogékonyság Moldova ellentmondásos írói alkotának egyik — nem fátumszerű — negatív lehetősége. S e hajlam leküzdése viszont *kizárólag* a belső alkotói fegyelem mértékének függvénye. Moldova tehetsége — legjava regényei, szatirikus elbeszélései és nagyszabású szociografikus vállalkozásai híven mutatják — komoly eszmei-esztétikai értékek teremtésére hivatott. De egyelőre — a létrehozott értékek egyértelmű kiemelése mellett — határozottan utalnunk kell e tehetség természetével és formátumával való visszaélés jeleire is. (*Magvető.*)

BALOGH ERNŐ

Fodor Sándor: Tíz üveg borvíz

Kedves-szép könyvet írt Fodor Sándor: Csíksomlyóról, a szűkebb pátriáról, szülőföldje vonzásáról, a csíki táj ölelő hangulatáról. A vállalás és a vallomás méltó kényszere szülte ezt a beszámolót, a kötődés parancsa igényelte ezt az emlékezést gyermekora, bölcsőhelyre, benne sorsokra és emberekre. Életekből és jellemkarcolatokból szőtt közösségrajz kerekedik, tájképekből, faluleírásból, önéletrajzi visszpillantásokból épített esszénapló szélesedik. A sütői útijegyzet és a Beke György-i riport műfaja közé illeszkedik Fodor Sándor non-fiction prózája, komplex műformája; keverve, egészé ötvözve egyesül benne lírai-szubjektív önarcképfestés családi háttérrel, emberarcú helytörténet pontos ismertetésekkel, s lélekmeleg, történelmet lélegző sorsokat vigyázó-figyelő tudósítás eleven portréorozattal. S mindez beágyazva az író rendkívüli közelségű jelenlétébe, magatartásába.

Mert az erdélyi memoárok, útinaplók, tűnődő leírások és esszéizált önvallomások megsokasodása idején Fodor Sándor is végzi a munkáját: a hely- és helyzet-tudat erősítését, a hovatartozást mutató értékmentést. Élő bizonyosságát sugározza a veszélyeztetett egzisztenciális, érzelmi, erkölcsi és szellemi evidenciák őrzésének megörökítésének. A szemérmes magyar mentalitás hivalkodás- vagy pózmentességével, a tartózkodó, visszafogott érzés- és gondolatvilág tempós nyugalmával. Nem valami felvett szülőföld-rajongás íratja véle somlyói emlékezősfüzérét, nem valaminő előzetes meggondolás szeretteti véle szülőfaluját. Olyannyira belülről, ösztöneivel-cselekedeteivel olyan természetességgel és egyszerű biztonsággal éli az otthon világát, hogy olvasóját is szinte maga mellé vonzva kalauzolhatja végig a tájon. Fodor Sándort valóban az érdekli, ami valóságosan, tapintható létezésében körülveszi, a tényszerű tapasztalatok és igazságok a maguk egyszeri és megismételhetetlen létformájában. Az egyedi empiria iránti tisztelet igazolhatóan és érzékletesen pontos

látatásra készlet, különös fogékonyságra az élet elemi és furcsa, mindennapi vagy érdekesen színes megnyilvánulásai iránt. De ez a közvetlen, gondos számbavétel olykor csaknem aggályos részletezéshez, aprólékossághoz is vezet. S ha nincs is érzelmi, morális vagy eszmei előfeltevésekhez, tendenciákhoz kötve a gondolkodás, a szemlélet, a gazdag életanyag viszont később sem igazán duzzad távlatos történelmi, lét- és sorshelyzeti összképpé. Az emberi létdrámák, feszültségek konfliktusokkal és gondokkal terhelt realitása — szerep híján — kevésbé kavargja fel és teljesíti ki e kiegyensúlyozottságot sugalló atmoszférát.

Azonban ez a szenvedélytelen, higgadt, reális emberség, amely az íróból, s az általa kivetített szülőföldből árad, és amely ekként gyógyító megoldáslehetőségeket is kínál, önmagában is megejtő érték. Miként az író őszinte, önfelédtt belémerülése élményeinek-émlékeinek eléfutó áramába, az a nagy belső tisztaság és tisztesség, amely valódi részvétellel tölti el mások személyes létproblémái iránt. S nemcsak a legkülönbélebb sorsok saját érdekű vállalása, hanem az élet kis eseményeinek, jellemző eseteinek a természetes, őszinte és önmagáért való élvezete is mély emberi hitelűvé és életközelivé varázsolja a környezetet s az élet kisebb-nagyobb dolgaihoz való viszonyulást.

Elemi szépségű mesélő kedvvel, áttételmentes, közvetlen erejű elbeszélőmóddal adja elő rövid hazalátogatásának történetét az író. Két idősíki váltogatja egymást: az otthonlét jelene, s az íróban feltululó múltbeli képsorok, a belső monológ szubjektív, kitágított ideje. Amint a hazaérkező író a szüleivel való találkozás után édesapjával végigsétál Somlyón borvízért a forráshoz, emlékezete külön-külön végigjárja a házakat, felidéri lakóit, hozzájuk fűződő gyermekkori eseményeit. Megannyi jellemtípus, életképlet villan fel ezekben a karakteres pillanatfelvételekben, reális arcélekekben és apró jelenetekben. A messziről ideszármazott, de már ehhez a vidékhez ragaszkodó, élénk szellemű szülők, az egymástól el-eltávolodó régi játszótársak, barátok és ismerősök, rokonok és szomszédok alakjai, a környék jellegzetes és ismert paraszti, polgári és értelmiségi figurái mind önmagukban is, de legfőképpen az íróhoz kapcsolódó viszonyukban, az ő szemén átszűrt részletében érdekes jelenségek. Inkább a magánszférában kibontakozó vonások, individuális lélektani mozzanatok, egyéni szituációs elemek hangsúlyozódnak tehát, kevésbé a különös és sajátos voltukban is tipikus társadalmi-történelmi holdudvarú motívumok, hiszen nem is célja az írónak a szociografikus kiteljesítés, a korfestő dimenzionálás — bár érzékeli és véleményezi a kisebbségi lét egyes fájó pontjait is.

Erősebben érvényesül azonban az elemző és értelmező hajlam, s az általánosító gondolatiság a gyermek- és ifjúkori önporré és jellemfejlődés lelki arculatának kidolgozásában. Plasztikusan domborodnak ki azok a fizikai, morális és szellemi élmények, amelyek az író lelkiületét elsősorban formálták, nevelkedését segítették. Döntő hatások pedig mindig az emberség fénylő példái, az erkölcs és a felelősség szabad humánusának mintái. Azé a tanára, aki megszegyenítő bizalmával vetett gátat a visszaélő vétkezéseknek. Vagy azé a másiké, aki iskolájában a népek testvérkezésének gyakorlati útját egyengette, példázva a sajátjához forrasztó elkötelezettség szükségyszerű összefonódását a mások különbözőségének elismerésével és tiszteletével. Feltétlen becsületre és morális teljességre szoktattak hát ezek a tanítók és mesterek, s a lélekre bízott tartalmas-szép kötések megtagadhatatlan hordozására. Köztük alakul az írói érzület, a megértő, mély együttérzésre kész, de sohasem érzelmes, inkább józan realitásérzékű, szélsőségektől távoli egyensúlyt tartó életkedély. Valami ellentétek és megélt fájdalmak fölé emelkedő bölcs vitalitás és derű sugárzik belőle, játékos kedvvel, finom öniróniával és életmeleg, huncutkás mosollyal kísért humorral színezve. Ezért sem ugorhat át a tekintet a humoros emlékképeken: a walesi herceget váró kisasszonyok megmosolyogtató naivitásán, vagy a háryjánoskodó katonatiszten. Nem feledvén a komorabb tónusokat, a groteszk vagy ijesztő árnyakat: a falu bolondjait, vagy a történelem, a háború sújtotta-véreztetette sorsokat. Tudva, hogy a szenny kitörölhetetlen realitás, amiképpen az Olt vize is tisztíthatatlan, hiszen a „mégoly kicsi piszkos víz is mindig beszennyezi a tisztát”.

S a visszarévedés egészséges, de nem előmlőn nosztalgikus vágyakat is kelt: a múltbeli érzetek feléledésére, a természetes, elidegenítő fontolgatások nélküli, szeretettel emberi kapcsolatok visszatérésére. De ezek is konkrét valójukban, cselekményes helyzetükben jelennek meg, miként a táj, a természeti környezet és az épületek is a maguk éles kontúrjaival, szemléletes látványhúségükben tűnnek föl. Impresszionista oldottság híján tárgyias szakszerűséggel, olykor tanulmányízűn dokumentatív-informatív közlésmóddal írja le Fodor a település történeti, kultúrhistoriai adatait. (Nagyrészt ez a művelődéstörténeti, helyrajzi kiszélesítés emeli Fodornak ezt a művét előző könyve, a hasonló jellegű *Egy nap — egy élet* fölé.) Rendkívül tanulságos ez a kulturális örökség, az iskolák, a templom és a kolostor hagyományteremtő tevékenysége. A folytonosságtudatot erősítheti Kájoni János műveltsége, áldozatos munkássága, a közeli Madéfalva, a székelyöldöklés színhelye pedig arra figyelmeztet, hogy az „igazság kimondásának mindig ára volt ezeken a tájakon”, s hogy „voltak idők, amikor gőgnek, dölyfnek mondták egyik-másik nép vagy népcsoport elemi szabadságvágyát”. A somlyói kolostor hangulatához kapcsolódik egy betétnovella is, *A feltámadás elmarad*, amelynek főhőse a szeretet evangéliumának emberi lényegét fedi föl a valódi jelentést dogmává merevítő, meghamisító hatalommal szemben a filozofikus-parabolikus történetben.

S még néprajzi érdekességekre is kiterjed az író figyelme: a somlyói pünkösdi búcsú nem hivatalos, pogány napszertartásra visszavezethető szokására. Olyan tényekre (a felkelő nap imádata), amelyek újabb adalékokkal igazolhatják az ősi és a keresztény kultúra kultikus struktúrájának közös: kozmikus alapú és rendszerű kongruenciáját, egymásra épülését.

Hagyományörző tehát ez a vidék, a székelység lakhelye. Biztonságerzetet ad, s az állandóság megnyugtató, az értékek változatlan, végtelen — s ezért nehezen kifejezhető — törvényét mutatja. Talán ezért is olyan megnyugtató Fodor Sándor hangja; s ezért érezzük, ahogyan Szász János fogalmazza meg: „Van ennek az embernek a hangjában egy olyan felhang, amitől az ember tüstént azt érzi, hogy nincsen egyedül.” (*Kriterion.*)

BERTHA ZOLTÁN

Gémes Eszter: Mindig magam

Idő kell az önéletrajzhoz, sok idő. Eszter néninek bőven jutott belőle, már csak egy esztendő hiányzik a nyolcvanból. Idő kell a megíráshoz is. Egyedül él, ráér, gondolhatja akárki. Nem igaz, a parasztasszonynak soha nincsen ráérő ideje. A munkától nem lophatja el, mert fölszalad a gaz, leérik a gyümölcs. Lopja magától, elveszi az éjszakából.

De honnan van bátorsága egy őszeszéki parasztasszonynak, hogy megírja az életét? Van egyáltalán megírni valója? Százból száz félrehúzódik, ha kérdezik, és az urához küldi a látogatót. Az ember illetékes arra, hogy élete, hogy történelme legyen. Az asszony sorsa, hogy kövesse, mint az árnyék, árnyékot írni pedig nem érdemes. Az utóbbi években ez is változik. Egyre több üzenetet kapok, hogy ez is, az is elmondaná az életét. Azelőtt is kaptam, de asszony nem volt köztük. Regina néni Tápén azt ígerte, maga írja le, mert annyit elmondani úgyse lehet. Gémes Eszter belevágott, igaz, mások biztatására, és be is fejezte. Törvényes sorsa az lett volna az írásnak, hogy bekerüljön a múzeumba. Be is jutott, néprajzgyűjtők múzeumi pályázata révén. A múzeum megőrzi, és ha kíváncsi kutató ráakad, ember is